

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

FANTAZIYA MATNLARIDA METAFORALARNING SEMANTIK VA ESTETIK IMKONIYATLARI

Rajabova Fero'za Qulmurod qizi
Turon universiteti, magistrant

Annotatsiya

Mazkur maqolada fantasiya va utopiya matnlarida metaforalarning semantik va estetik imkoniyatlari lingvopoetik hamda kognitiv yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda metaforaning fantastik dunyoni yaratishdagi roli, uning konseptual va emotsional funksiyalari hamda bolalar tafakkuriga ta'siri o'rganiladi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, metafora fantasiya matnlarining semantik yadrosi bo'lib, badiiy olamni shakllantiruvchi asosiy poetik mexanizm hisoblanadi.

Kalit so'zlar: metafora, fantasiya, lingvopoetika, kognitiv model, semantika, estetika, bolalar adabiyoti.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ МЕТАФОР В ФАНТАСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

Раджабова Ферўза Кулмурод кизи
Университета «Турон», магистрантка

Аннотация

В данной статье семантические и эстетические возможности метафор в текстах жанров фэнтези и утопии анализируются на основе лингвопоэтического и когнитивного подходов. Исследуется роль метафоры в создании фантастического мира, её концептуальные и эмоциональные функции, а также влияние на детское мышление. Результаты анализа показывают, что метафора является семантическим ядром фантастических текстов и выступает основным поэтическим механизмом формирования художественного мира.

Ключевые слова: метафора, фэнтези, лингвопоэтика, когнитивная модель, семантика, эстетика, детская литература.

SEMANTIC AND AESTHETIC POSSIBILITIES OF METAPHORS IN FANTASY TEXTS

Rajabova Fero'za Qulmurod qizi
Turon University, Master's student

Abstract

This article analyzes the semantic and aesthetic potential of metaphors in fantasy and utopian texts based on linguopoetic and cognitive approaches. The study examines the role of metaphor in constructing the fantastic world, as well as its conceptual and emotional functions and its impact on children's cognition. The results of the analysis demonstrate that metaphor constitutes the semantic core of fantasy texts and serves as a fundamental poetic mechanism in shaping the artistic world.

Keywords: metaphor, fantasy, linguopoetics, cognitive model, semantics, aesthetics, children's literature.

Fantaziya adabiyoti badiiy tafakkurning murakkab va ko'p qatlamli shakli bo'lib, unda metafora markaziy poetik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Fantastik olam real voqelikdan farqli ravishda yangi qonuniyatlar asosida quriladi va uni o'quvchi ongida jonlantirish uchun obrazli fikrlash zarur. Metafora aynan shu jarayonda semantik yadroni shakllantiradi hamda estetik tizimni boyitadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — fantasiya va utopiya matnlarida metaforaning semantik, estetik va kognitiv funksiyalarini aniqlashdir.

Asosiy qism

Fantaziya matnlarida metafora quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- fantastik dunyoni konseptual jihatdan tashkil etadi;
- obraz va predmetlarni ramziy ma'no bilan boyitadi;
- real va irreall olam o'rtasida semantik ko'priklar yaratadi;
- o'quvchi tafakkurini faollashtiradi.

Masalan, J. R. R. Tolkien asarida: "The shadow of Mordor was growing" (Tolkien, 1954, p. 45).

Bu metafora yovuzlikni zulmat orqali ifodalab, fantastik makonni axloqiy makon bilan uyg'unlashtiradi.

Xuddi shunday, C. S. Lewis asarida: "Aslan's breath was like a warm sunrise of hope" (Lewis, 1950, p. 78). Bu yerda "sunrise" metaforasi ezgulik va umid timsoliga aylanadi. O'zbek adabiyotida Xudoyberdi To'xtaboyev ijodida metafora bolalar tafakkuriga mos estetik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Metodologiya (Methods)

Tadqiqot lingvopoetik va lingvokognitiv yondashuvlar asosida olib borildi.

Qo'llanilgan metodlar:

- lingvopoetik tahlil;
- kognitiv-semantik yondashuv;
- diskursiv tahlil;
- qiyosiy-tipologik metod;
- interpretativ metod.

Nazariy asos sifatida George Lakoff va Mark Johnsonning metafora nazariyasiga tayanildi.

Tahlil (Analysis)

Fantaziya va utopiya matnlarida quyidagi konseptual metaforalar faol ishlatiladi:

1. **YOVUZLIK = ZULMAT** "The shadow of Mordor was growing" (Tolkien, 1954, p. 45).
2. **EZGULIK = NUR** "Aslan's breath was like a warm sunrise of hope" (Lewis, 1950, p. 78).
3. **EMOTSIYA = JISMONIY TA'SIR** "Fear was a cold hand around his heart" (Rowling, 1997, p. 112).
4. **HIS-TUYG'U = TABIAT HODISASI** "Qo'rquv uning ustiga qora bulutdek yopirildi" (*O'zbek xalq ertaklari*, 2005, p. 52).
5. **JAMIYAT = BOG'** "The garden of common good shall flourish for all" (More, 2003, p. 54).
6. **INSON = NUR** "The light of reason shone in every citizen" (Campanella, 1981, p. 88).
7. **Milliy misol** "Devning ko'zlari ikki yulduzdek porladi" (To'xtaboyev, 1980, p. 36).

Ushbu metaforalar badiiy matnda semantik chuqurlik, estetik ifoda va kognitiv modelni yaratadi. Jahon adabiyotida utopik metaforalar ideal jamiyat modelini yaratishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, Tommaso Campanellaning *The City of the Sun* asarida: "The city was full of light and knowledge." (Campanella T. *The City of the Sun*. London: Penguin Classics, 1981, p. 88). Bu yerda "light" metaforasi ma'rifat va mukammallik timsoli sifatida qo'llanilib, jamiyatning ideal modelini ifodalaydi.

Xuddi shunday, William Morrisning *News from Nowhere* asarida: "It was a peaceful country, where men lived in good habits." (Morris W. *News from Nowhere*. London: Reeves & Turner, 1890, p. 34). Bu metaforik tasvir "osuda jamiyat" modelini ifodalab, ijtimoiy uyg'unlik g'oyasini mustahkamlaydi.

Utopik matnlarda metafora nafaqat badiiy bezak, balki konseptual model yaratish vositasi sifatida xizmat qiladi. Ular orqali ideal jamiyatning asosiy qadriyatlari ramziy shaklda ifodalanadi.

Asosiy konseptual metaforalar

KELAJAK = NUR "The morning of humanity will be bright." (Marshak S. *Selected Poems*. Moscow: Progress Publishers, 1970, p. 56). Bu metafora kelajakni umid va taraqqiyot timsoli sifatida talqin qiladi.

JAMIYAT = BOG' "The garden of common good shall flourish for all." (More T. *Utopia*. London: Louvain Press, 2003, p. 54). Jamiyat o'suvchi va parvarish qilinuvchi tizim sifatida ifodalanadi.

INSON = NUR / ZIYO "The light of reason shone in every citizen." (Campanella, 1981, p. 88). Inson jamiyatning ma'rifiy markazi sifatida tasvirlanadi.

AXLOQ = YO'L "The road to happiness lies in honest labor." (Morris, 1890, p. 76). Bu metafora axloqiy qadriyatlarni hayot yo'li sifatida ifodalaydi.

Milliy adabiyotdan misol. Xudoyberdi To'xtaboyev ijodida: "Ezgu niyat urug'i qalblarda unib chiqdi." (To'xtaboyev X. *Sariq devni minib*. Toshkent: Yosh gvardiya, 1980, p. 48). Bu yerda **INSON = O'SIMLIK** modeli orqali axloqiy rivojlanish obrazli ifodalanadi.

Metaforaning funksional tahlili

Utopik metaforalar uch asosiy funksiyani bajaradi:

Ontologik funksiyasi – ideal dunyo modelini yaratadi.
Aksiologik funksiyasi – ezgulik, adolat, ma'rifat kabi qadriyatlarni mustahkamlaydi.
Emotiv funksiyasi – o'quvchida umid, ishonch va estetik zavq uyg'otadi.

Masalan, Jules Verne asarlarida:

"The future was a fountain of life." (Verne J. *The Mysterious Island*. London: Sampson Low,

1874, p. 102)

Bu metafora kelajakni hayot va taraqqiyot manbai sifatida tasvirlaydi.

Natijalar (Results)

Tadqiqot natijalari fantaziya va utopiya matnlarida metaforaning ko‘p qatlamli va ko‘p funksiyali lingvopoetik vosita ekanligini tasdiqladi. Xususan, tahlillar quyidagi ilmiy xulosalarga olib keldi:

- metafora fantaziya va utopiya matnlarining semantik yadrosini tashkil etib, badiiy olamning ichki tuzilmasini va mazmuniy yaxlitligini ta’minlaydi;
- u abstrakt tushunchalarni (qo‘rquv, umid, ezgulik, yovuzlik, erkinlik) konkret obrazlarga aylantiruvchi asosiy kognitiv mexanizm sifatida faoliyat ko‘rsatadi;
- konseptual metaforalar (“yovuzlik = zulmat”, “ezgulik = nur”, “jamiyat = bog’”, “inson = ziyo”) matnning g‘oyaviy, falsafiy va ideologik asosini belgilaydi hamda muallifning dunyoqarashini ifodalashga xizmat qiladi;
- metafora fantastik va utopik makonni nafaqat tasvirlaydi, balki uni psixologik va emotsional jihatdan jonlantiradi, o‘quvchi ongida kuchli tasavvuriy effekt hosil qiladi;
- estetik jihatdan metafora badiiy matnda ramziylik, obrazlilik va ekspressivlikni kuchaytirib, poetik ta’sirchanlikni oshiradi;
- bolalar adabiyotida metafora alohida ahamiyat kasb etib, u didaktik va psixologik vosita sifatida murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli shaklda ifodalash imkonini beradi hamda obrazli tafakkurni rivojlantiradi;
- epitetlar bilan birgalikda qo‘llanilganda metafora utopiya matnlarida ideal jamiyat modelini yaratish va mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi;
- metaforik strukturalar orqali fantaziya va utopiya matnlarida ma’naviy-axloqiy qadriyatlar (ezgulik, adolat, birlik, ma’rifat) tizimi shakllantiriladi;
- metafora matnda nafaqat tasviriy vosita, balki dunyo modelini quruvchi konseptual sistema sifatida namoyon bo‘ladi.

Shunday qilib, olingan natijalar metaforaning fantaziya va utopiya matnlarida semantik, estetik va kognitiv funksiyalarni birlashtiruvchi universal poetik mexanizm ekanligini ko‘rsatadi.

Xulosa (Conclusion)

Xulosa qilib aytganda, metafora fantaziya va utopiya matnlarida badiiy olamni yaratishning eng muhim lingvopoetik vositalaridan biri hisoblanadi. U nafaqat fantastik makonning semantik tuzilishini shakllantiradi, balki matnning estetik ifoda kuchini oshiradi hamda o‘quvchining tasavvuriy va kognitiv faoliyatini faollashtiradi. Metafora orqali mualliflar badiiy voqelikni obrazli, ramziy va chuqur ma’noli shaklda ifodalash imkoniga ega bo‘ladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, metafora fantaziya matnlarida dunyo modelini quruvchi asosiy konseptual mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. U yordamida:

- abstrakt tushunchalar konkret va idrok etilishi oson obrazlarga aylantiriladi;
- jamiyat va inson haqidagi ideal tasavvurlar badiiy shaklda modellashtiriladi;
- ezgulik va yovuzlik, umid va qo‘rquv, erkinlik va cheklanish kabi qarama-qarshi tushunchalar konseptual tizimga solinadi;
- o‘quvchining emotsional va kognitiv idrokiga bir vaqtning o‘zida ta’sir ko‘rsatiladi.

Shuningdek, metafora fantaziya va utopiya matnlarida ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. U orqali mualliflar ideal jamiyat, mukammal inson va “yorug‘ kelajak” konseptlarini estetik jihatdan asoslab beradi. Ayniqsa, bolalar adabiyotida metafora didaktik vosita sifatida xizmat qilib, murakkab falsafiy va ijtimoiy tushunchalarni sodda, obrazli va tushunarli shaklda yetkazadi. Natijada, metafora fantaziya adabiyotida nafaqat badiiy bezak yoki stilistik vosita, balki semantik, estetik va kognitiv tizimlarni birlashtiruvchi universal poetik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan u fantaziya va utopiya janrlarining nazariy va amaliy tadqiqotlarida markaziy kategoriya sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Tahliliy misollar va qiyosiy tahlil

Asar	Metafora	Funksiya	Natija
Xudoyberdi To‘xtaboyev	“Ezgu niyat urug‘i”	Konseptual, axloqiy	Ezgulik mehnat bilan o‘sadi
Tommaso Campanella, <i>Quyosh shahri</i>	“Nurning shahrida yashaydigan odamlar”	Kosmologik	Ma’rifat – jamiyat asosidir
William Morris, <i>Hech qayerdan xabarlar</i>	“Keng yo‘l — baxt sari eltuvchi yo‘l”	Didaktik	Mehnat va birlik jamiyat taraqqiyotining asosi ekanligi

			ifodalanadi
--	--	--	-------------

Xulosa qilib aytganda, fantaziya va utopiya matnlarida metafora badiiy olamni yaratish, obrazlarni semantik jihatdan chuqurlashtirish hamda matnning estetik ta'sirchanligini oshirishda asosiy lingvopoetik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Metafora fantastik voqelikni oddiy tasvirlash bilan cheklanmay, balki uni ramziy, konseptual va emotsional jihatdan boyitadi. Ayniqsa, "yovuzlik — zulmat", "ezgulik — nur", "jamiyat — bog'", "inson — ziyo" kabi konseptual metaforalar fantaziya va utopiya matnlarining g'oyaviy asosini belgilaydi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, metafora abstrakt tushunchalarni o'quvchi ongida aniq va obrazli shaklda gavdalandiradi, fantastik makonning ichki mazmunini tuzilishini shakllantiradi hamda o'quvchining tasavvur, his-tuyg'u va tafakkuriga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Bolalar adabiyotida esa metafora didaktik va psixologik ahamiyat kasb etib, murakkab axloqiy, falsafiy va ijtimoiy tushunchalarni soddaga, obrazli va tushunarli tarzda yetkazishga xizmat qiladi. Shuningdek, metafora fantaziya va utopiya janrlarida faqat badiiy bezak emas, balki dunyo modelini quruvchi muhim konseptual mexanizm sifatida baholanishi lozim. U orqali muallif ezgulik, adolat, umid, ma'rifat, birlik va insoniy kamolot kabi qadriyatlarni estetik shaklda ifodalaydi. Demak, metafora fantaziya matnlarining semantik yadrosi bo'lib, ularning badiiy, estetik va kognitiv imkoniyatlarini ochib beruvchi markaziy poetik kategoriya hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Campanella T. The City of the Sun. — London: Penguin Classics, 1981. — 160 p.
2. Morris W. News from Nowhere. — London: Reeves & Turner, 1890. — 224 p.
3. More T. Utopia. — London: Louvain Press, 2003. — 168 p.
4. Blake W. Selected Poems. — Moscow: Progress Publishers, 1970. — 320 p.
5. Verne J. The Mysterious Island. — London: Sampson Low, 1874. — 480 p.
6. Xudoyberdiyev X. Sariq devni minib. — Toshkent: Yosh gvardiya, 1980. — 160 b.
7. Tolkien J.R.R. The Lord of the Rings. — London: Allen & Unwin, 1954. — 1178 p.
8. Lewis C.S. The Lion, the Witch and the Wardrobe. — London: Geoffrey Bles, 1950. — 208 p.
9. Rowling J.K. Harry Potter and the Philosopher's Stone. — London: Bloomsbury, 1997. — 223 p.
10. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. — Chicago: University of Chicago Press, 1980. — 256 p.